

Ladányi Andor
A kisebbséggé nyilvánítás kérdéséhez:
A történelmi előzmények

A hazai zsidó kisebbségi képviselő kérdéséről folytatott vita során a történelmi előzményekről csak kevéssé történt említés, jóllehet ezek figyelembevétele nélkül a mostani „népi kedvezményezés” indokoltsága nem ítélné meg. Ezért szükségesnek tartom e kérdés történelmi előzményeinek rövid áttekintését, különös tekintettel a Horthy-korszakbeli fejleményekre.

A zsidóság közjogi státusának kérdése tulajdonképpen az 1920. évi numerus clausus-törvénnyel kapcsolatban merült fel, amelynek geneziséjét és végrehajtását e folyóirat 2005. évi 1. számában megjelent tanulmányomban ismerttettem. Ebben rámutattam arra, hogy az eredeti törvényjavaslatához – amely az egyetemekre történő felvétel kritériumait nem határozta meg – egy új paragrafus beillesztésére vonatkozó indítványt nyújtottak be, amely szerint a beíratkozásra való engedély megadásánál „a nemzetűség és az erkölcsi megbízhatóság követelmé-

nyei mellett egyfelől a felvételt kérő szellemi képességeire, másfelől arra is figyelemmel kell lenni, hogy az ország területén lakó egyes népfajokhoz és nemzetiségekhez tartozó ifjak arányszáma a hallgatók között lehetőleg elérje az illető népfaj vagy nemzetiség országos arányszámát, de legalábbis kitegye annak kilenczted részét”. A 208 tagú nemzetgyűlés 59 szavazattal 7 ellenében e módosítással fogadta el a törvényt. (A többi képviselő nem vett részt a szavazásban...)

A törvény e rendelkezése – bár azt expressis verbis nem mondta ki, nyilvánvalóan a zsidó hallgatók felvételének radikális csökkentésére irányult – jogilag meglehetősen problematikus volt: korlátozta a tanulás szabadságának érvényesítését, és megsértette a jogegyenlőség elvét. Ez az akkori antiliberális és antidemokratikus kormányzatot persze hidegen hagyta, problémát jelentett azonban számára az a körülmény, hogy a magyar közjog nem ismerte a „népfaj” fogalmát, a „nemzetiség” kritériumának pedig

Az 1867. évi XVII. törvény az izraeliták egyenjogúságáról

A népesség megoszlása anyanyelv szerint.
Csonka Magyarországon (Nyugat-Magyarországgal együtt).
 Az izraelitákat külön nemzetiségnek véve.

Magyar	Szlovák	Magyar	Tót	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb	Össze
7.571.355	4.257.280	738.020	1.000.000	48.210	1.200	88.094	22.193	81.000	474.000
	194	184		100	100	191	93	191	60

A numerus clausus-törvény végrehajtás-rendeletének melléklete

egyedül az anyanyelvet tekintette, míg a zsidóságot a dualizmus kori törvények az izraelita vallásfelekezettel azonosították. E problémát a minisztérium egyszerűen úgy oldotta meg, hogy a törvény végrehajtási rendeletének melléklete feltüntette a népesség anyanyelv szerinti megoszlására vonatkozó adatokat, az alábbi megjegyzéssel: „Az izraelitákat külön nemzetiségnek véve.”

E kérdés már a következő évben szerepelt a nemzetközi zsidó szervezeteknek a numerus clausus-törvény ügyében a Népszövetséghez intézett petíciójában. A Joint Foreign Committee of the Jewish Board of Deputies and the Anglo-Jewish Association beadványa szerint a törvény beleütközik a trianoni békeszerződésnek a kisebbségek védelmére, a faji, nemzetiségi vagy vallási minoritások egyenlő polgári és politikai jogainak biztosítására vonatkozó rendelkezéseibe, az Alliance Israélite Universelle petíciója pedig óvást emelt a törvénynek a zsidókra való alkalmazása ellen, minthogy a zsidóság nem faji vagy nemzetiségi, hanem csupán vallási szempontból tekinthető kisebbségnek. A magyar kormány válaszában azt írta, hogy a törvény nincs ellentétben a békeszerződés rendelkezéseivel, sőt az a tanszabadság terén kodifikálta a kisebbségi jogokat, az Alliance petíciójára pedig nem reflektált. A Népszövetség Tanácsa 1922. szeptember 30-i ülésén foglalkozott e kérdéssel. Az ez ügyben kiküldött bizottság jelentésében azt javasolta, hogy a magyar kormány adjon részletes tájékoztatást a törvény alkalmazásáról. Bánffy külügyminiszter az ülésen erre ígéretet tett, és a Tanács a bizottsági jelentést, valamint a miniszter nyilatkozatát tudomásul vette.

A törvény végrehajtását illetően az egyes egyetemek álláspontja és gyakorlata eltérő volt arra vonatkozólag, hogy a kikeresztelkedett zsidók beszámíthatók-e a 6 százalékos keretbe vagy sem (vagyis a zsidókat nemzetiséghez vagy vallásfelekezethez tartozóknak tekintik-e). A budapesti tudományegyetem tanácsa ezzel kapcsolatban úgy határozott, hogy a kikeresztelkedett is „a zsidó nemzetiséghez, illetve fajhoz tartozónak minősítessék”, a műegyetem gyakorlata is ez volt, míg a pécsi és szegedi egyetem a vallást vette alapul. A minisztérium „hivatalosan” nem foglalt állást e kérdésben.

Új fejleményt jelentett e tekintetben a Kúria 1924. szeptember 23-i, egy konkrét ügyben – Kádár Lehel szélsőjobboldali újságíró ellen izgatás címén indított eljárásban – hozott, a másodbíróság felmentő ítéletét megsemmisítő és az elsőbíróság egyéves fogházbüntetésre vonatkozó ítéletét megerősítő döntvénye. Ennek indoklásában a Kúria megállapította, hogy „jogszabályaink szerint a magyar zsidóság nem alkot sem külön nemzetiséget, sem külön társadalmi osztályt. Arra való figyelemmel ugyanis, hogy az 1868. évi XLIV. tc., amely a különböző nemzetiségekhez tartozó állampolgárok egyenjogúságáról intézkedik, a nemzetiségi megkülönböztetés az anyanyelven alapszik – külön nemzetiség alatt az anyanyelv azonossága alapján összetartozó, ez alapon történelmi múltra visszatekintő és anyanyelvükhöz ragaszkodó népfajok értendők. [...] ennél fogva Magyarországon ma jogi szempontból nem lehet zsidó nemzetiségről beszélni. [...] Ez a szó: »zsidó« ugyanis általánosan elfogadott jelentésében a mózesi vallás és e vallásfelekezethez tartozók megjelölésére szolgál és semmiféle más fogalmat nem tartalmaz.”

E kúriai döntvénynek nagyobb visszhangja nem volt, a numerus clausus-törvény alkalmazását nem befolyásolta. Felmerült viszont e kérdés a Népszövetség előtt: 1925. január elején ugyanis a Joint Foreign Committee újabb petíciót terjesztett a numerus clausus-törvény ügyében a Népszövetség elé, amelyben a zsidók fajiá, nemzetiséggé vagy vallássá nyilvánításának kérdését is felvetette. A magyar kormány részéről Walko külügyminiszter – nyilván Klebelsberggel egyeztetve – e petícióval kapcsolatban 1925. május 19-i megjegyzéseiben erre vonatkozólag egyértelműen nem foglalt állást, lényegében azonban a törvény alkalmazása szempontjából a vallássá nyilvánítást nem tartotta célszerűnek.

„Az a kérdés – írta –, hogy a zsidók faj, vallás vagy nemzet-e, igen kontroverz természetű [...] A királyi kormány azt a felfogást vallja, hogy e kérdés megoldása végett nem szükséges a probléma bonyolult részleteibe behatolni [...] Sokszor nehéz az élet realitárait rövid definíciókba szorítani [...] A kérdéses törvényben készakarva nem történt említés vallási kisebbségekről, mivel a vallás olyasvalami, amely fölött a kontroll az egyént illeti meg, hiszen módjában áll vallását megváltoztatni. A vallás eszerint nem eléggé állandó jelleg arra nézve, hogy egy minősítést meghatározhasson anélkül, hogy módot ne adna visszaélések elkövetésére.”

A Népszövetség Tanácsa által kiküldött bizottság 1925 júliusában kérdést idézett a magyar kormányhoz arra vonatkozólag, hogy a Kúria 1924. szeptember 23-i döntvényére tekintettel szándékozik-e a törvény alkalmazásának módosítására, és ha igen, milyen értelemben, valamint arra is, hogy milyen kritériumok alapján történik valamely személy zsidó voltának megállapítása. A külügyminiszter augusztus 18-i rövid válasza az volt, hogy a hivatkozott kúriai döntvény a büntető törvénykönyv egyik fejezetének értelmezésére vonatkozott, és így nem merül fel a törvény vagy alkalmazása megváltoztatásának szükségessége. A másik kérdéssel kapcsolatban pedig Walko azt közölte, hogy a felvételre folyamodó zsidó voltának eldöntésére a származását igazoló okmányok voltak mértekdók.

A Népszövetség Tanácsa 1925. december 10-ére tűzte ki a numerus clausus-törvény kérdésének tárgyalását. A magyar kormány számára nehéz feladatot jelentett, hogy a nyilvánvaló tényekkel szemben megvédje e törvényt. Ennek

A. kfr. Kúria a fogalmak tisztázása szempontjából nem tartja jogosnak kifejezést, hogy a maga részéről is sztozik ebben a felfogásban, mert jogszabályok szerint a magyar zsidóság nem alkot sem külön nemzetiséget, sem külön társadalmi osztályt.

Arra való figyelemmel ugyanis, hogy az 1909. évi XLIV. tc., amely a különböző nemzetiségekhez tartozó állampolgárok egyenjogúságáról intézkedik, a nemzetiségi megkülönböztetés az anyanyelven alapozik, – külön nemzetiség alatt az anyanyelvazonosság alapján összetartozó, ez alapon történelmi múltta visszatekintő és anyanyelvükhöz ragaszkodó néptajok érteendők, míg pedig a zsidóság minálgy az érdekkörében élő nyelveket használja és egyáltalában nem beszél olyan külön nyelvet, amely kitérőly a zsidóság anyanyelve lenne.

Ez a nemzetiségek szerinti megkülönböztetésnek alapjánul szolgáló jelleg tehát hiányzik a zsidóságtól, mint ilyen emberképző-ségről.

Részlet a Kúria 1924. szeptember 23-i döntvényéből

sikeres megvalósítása érdekében egyrészt az a döntés született, hogy ezúttal Klebelsberg képviselje Genfben a kormányt, másrészt pedig azt is szükségesnek tartották, hogy a magyar zsidóság hivatalos képviselői elhatárolják magukat a Joint Foreign Committee akciójától. Ezzel kapcsolatban Bethlen miniszterelnök november 17-én elkészítette és a recepció 30. évfordulója alkalmából november 23-án tartandó zsidó kongresszus végrehajtó bizottságához eljuttatta a kongresszus elé terjesztendő határozati javaslat szövegét. A végrehajtó bizottság nagy vita után nem ezt, hanem a Vázsonyi Vilmos által megfogalmazott – Bethlen formulájával csak részben megegyező – szöveget fogadta el. A kongresszus által egyhangúlag elfogadott rezolúció szerint:

„Felekezetünk egyenjogúsága része a magyar alkotmánynak. Polgári és politikai jogainkat a szabadon megnyilatkozó magyar törvényhozás hozta meg és iktatta vallásunkat a bevett vallások sorába. A numerus clausus intézménye ellen küzdve, éppen ezért csak a magyar alkotmányra támaszkodunk [...] Mi magyarok vagyunk, a magyarság részének valljuk magunkat és a békeszerződés [...] nem lehet a mi jogaink forrása. [...] A magyar alkotmány alapján állva, a nemes magyar tradíciók feltámadásától várva egyenjogúságunk győzelmét, a numerus clausus ügyét idehaza akarjuk elintézni a magunk kormányával és magunk törvényhozásával. Tehát semmi-

Az Isten vallás recepelőjének 30-ik évfordulóján egybegyűlt: zsidó vallású magyarok közöttük kijelentjük:

Felekezeti önrendelkezésünk része a magyar alkotmányunk. Polgári és állampolgári jogainkkal a szabadon meggyalálkodó magyar állampolgárságunkhoz tartozunk és az Isteni vallásunkat a bevett vallások sorába.

A numerus clausus intézkedése ellen kijelentjük, éppen ezért csak a magyar alkotmányunk támaszkodhat és nem hivatkozhatunk és nem is fogunk hivatkozni a békeszerződésekre a felekezeti egyenjogúságot kitérő pontjára.

Mi magyarok vagyunk, a magyarság részesei vagyunk magunkkal és a békeszerződés, mely nemzetünk gyásza nem lehet a mi jogaink forrása. Hiszenekül valljuk, hogy törvénnyel biztosított egyenjogúságunk épségéről nyílt kérdésben, melyet folytonosan meg nem szűntünk, nem maradtunk magunkra, hanem vállalkozunk a legnagyobb magyar állampolgári felelősséggel, hogy magyarságunkat kőveljük.

A magyar alkotmány alapján állva, a nemzet magyar tradíciók feltámasztásával egyenjogúságunk győzelme, a numerus clausus ügyét idehaza akarjuk ellátni a magunk kormányával és magunk törvénykezésével. Tehát személtelje külföldi tényezőkhöz nem fordulunk és nem fordulunk segítségért és az a segítség, még ha jó szándékkal jövedel is, magunktól elvárjuk.

Az 1925. november 23-i zsidó kongresszuson elfogadott határozat

féle külföldi tényezőkhöz nem fordultunk és nem fordulunk segítségért és ezt a segítséget, még ha jó szándékból fakad is, magunktól elvárjuk.”

E határozatot, Vázsonyinak és a magyar zsidóság vezető, a határozat megszületésében is közreműködő személyiségeinek – Baracs Marcell, Fábián Béla és Sándor Pál képviselők, valamint Vészi József, a *Pester Lloyd* főszerkesztője – állásfoglalását elsősorban nem a kormány iránti lojalitás indokolta, hanem az a felfogásuk, amely a zsidóság jogainak biztosítását, a numerus clausus megszüntetését nem a kisebbséggé nyilvánítással, a trianoni békeszerződés alapján kívánta – és remélte – elérni, hanem a dualizmus kori közjognak megfelelően, az állampolgári jogegyenlőség helyreállításával. (Vázsonyi egyébként már az előző évben, a Pesti Izraelita Hitközség 1924. október 27-i nagygyűlésén is hangsúlyozta: „Mi nem kérjük védelmünket a trianoni békeszerződés alapján, mert nem akarunk kisebbség lenni, amely genfi védelem alá helyezi magát. [...] Nem Trianon, hanem a magyar jog alapján, híven alkotmányunkhoz foly-

tatjuk harcunkat.”) Ezzel szemben másnap az akkor még fajvédő Eckhardt Tibor a következő indítványt nyújtotta be a nemzetgyűléshez: „Mondja ki a nemzetgyűlés, hogy a zsidóság, felekezetre való tekintet nélkül nemzeti kisebbséget alkot, melyet a nemzetközi szerződésekben a nemzeti kisebbségek számára biztosított összes jogok megilletnek, melyet azonban a nemzetfenntartó magyar fajtól minden vonatkozásban el kell különíteni.”

Ilyen előzmények után került sor a Népszövetség Tanácsának ülésére. Ezen Klebelsberg jól felépített, igen ügyesen érvelő, valós tényeket és „csúsztatásokat” egyaránt tartalmazó beszédében – amelyben Huszti József monográfiáját idézve „mindenről beszélt, csak a lényegről bölcsen hallgatott” – a nemzetiség vagy felekezet kérdésre nem tért ki, a zsidó kisebbséghez tartozás módjának megállapításával kapcsolatban pedig, a külügyminiszter augusztus 18-i válaszleveléhez hasonlóan a következőket mondotta: „Szó sem lehet arról, hogy e célból a zsidókra jellemző antropológiai vonásokat használtuk fel kritériumként [...] mi az anyakönyvi adatok bemutatásával elégedtünk meg mindenkor.” Hozzátette azonban ehhez: „A magam részéről mindig a leghatározottabban ellene voltam annak, hogy egy zsidót kérdőre vonjak azért, mert vallást változtatott, csak az esetre türtem ettől eltérést, ha a kitérése nyilvánvalóan az 1920: XXV. tc. kijátszása kedvéért történt. Ez esetben [...] nem az új vallása, hanem az elhagyott vallása szerint igazodunk.”

A Tanács a raportör elterjesztése alapján a numerus clausus-törvénnyel kapcsolatban tudomásul vette, hogy a magyar kormány képviselője szerint a törvény kivételes és átmeneti rendelkezés, s kész azt módosítani, mihelyt a társadalmi helyzet megváltozik. Klebelsberg ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a kormány adott nyilatkozata értelmében ennek érdekében mindent meg fog tenni. Klebelsberg Becker porosz kultuszminiszternek írt levele szerint Genfben „hatte ich eine ganze Odyssee durchzumachen”, a Népszövetség előtt „a numerus clausus-törvényt kellett védelmezni, ami rám nézve annyival kellemetlenebb feladat volt, mert annak idején a törvényt [...] nem szavaztam meg, és szövegezése valóban nem mondható szerencsésnek”.

A miniszter genfi szereplésének hazai visszhangja meglehetősen változatos képet mutatott. A numerus clausus-törvény fenntartását támogató körök lelkesen üdvözölték őt, még politikai

ellenfelei, a fajvédők is elismeréssel nyilatkoztak Klebelsberg beszédéről. A képviselőházban viszont a liberális és szociáldemokrata ellenzéki képviselők élesen bírálták a törvényt, Klebelsberg ellentmondásos nyilatkozatait, azokban az őszinteség hiányát, egyes kijelentéseinek abszurd voltát. Vázsonyi a kormánytól kérte annak tisztázását, „vajjon a zsidóvallású magyarokat nemzetiségnek vagy népfajnak tekinti-e ebben az országban, vajjon minket ki akar-e rekeszteni a kormány a magyarok sorából”. Bethlen erre azonnal válaszolt: „az a törvény, amely a numerus claususról hozatott, népfajnak, illetőleg nemzetiségnek deklarálta a zsidóságot”, hozzátette azonban: „Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a kormánynak ez volna az álláspontja. [...] Én azokat a zsidókat, akik a magyarsággal azonosítják magukat, akik ennek a nemzetnek jobban-rosszban társai voltak, zsidóvallású magyaroknak tartom, és nem tartom külön népfajnak. Ellenben azt is meg kell mondanom, hogy ebben az országban vannak olyan zsidók, akik önmagukat deklarálták külön népfajnak azáltal, hogy nem azonosították magukat a múltban és nem azonosítják magukat a jelenben sem ennek a nemzetnek érdekében.” Bár a miniszterelnök nyilatkozata teljesen egyértelműnek kevésbé volt tekinthető, mégis elmozdulást jelentett a vallásfelekezetté minősítés irányába.

1926 első felében a numerus clausus körüli viták elcsendesültek; a politika előterében elsősorban a frankhamisítási ügy állt. 1926 szeptemberében azonban – meglehetősen váratlanul – Klebelsberg, előzetesen Bethlennel egyeztetve két kérdésben állást foglalt a numerus clausus-törvény alkalmazásával kapcsolatban. Ezek egyike az a szeptember 9-i, telefonon közölt rendelkezése volt, hogy a kikeresztelkedett zsidók a keresztény folyamodókkal egyenlő elbánásban részesítendőek. (Ez egyébként szerepelt a Pesti Izraelita Hitközség 1926. áprilisi, Bethlenhez idézett beadványában is.) Klebelsberg erre vonatkozólag sajtónyilatkozatában közölte, hogy „a vallás szabad gyakorlatáról szóló törvény félre nem érthető rendelkezése szerint a zsidóság felekezet. Ha pedig felekezet és nem faj vagy nemzetiség, akkor természetes, hogy a fölvtételnél csak a születési anyakönyvi kivonat, illetőleg a keresztlevél lehet irányadó.” Megemlítette azt is, hogy nem kíván propagandát csinálni a kikeresztelkedés mellett, és ezért az egy évvel korábbi áttérés feltételét kötötte ki (annak megakadályozására, hogy ne a felvétel ér-

Az a miniszter azt a kérdést illeti, melyet a t. képviselő nr. hozzászólásában, hogy népfaj-e a zsidóság vagy nem, erre az a feleletem, hogy az a törvény, amely a numerus claususról hozatott, népfajnak, illetőleg nemzetiségnek deklarálta a zsidóságot. Efelett semmi kétség sem lehet, hiszen a képviselő nr. ha talán azokról a tárgyalásokról nem is volt ill. de tudhatja, hogy mikor a törvény megalkotott, ez alatt a kitétel alatt a zsidóságot értelem. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy a kormánynak ez volna az álláspontja.
T. Nemzetgyűlés! Én azokat a zsidókat, akik a magyarsággal azonosítják magukat, akik ennek a nemzetnek jobban-rosszban társai voltak (Ugy van a jobboldalon) zsidóvallású magyaroknak tartom, és nem tartom külön népfajnak. (Felgyűlés a jobboldalon) Ellenben azt is meg kell mondanom, hogy ebben az országban vannak olyan zsidók is, akik önmagukat deklarálták külön népfajnak azáltal, hogy nem azonosították magukat a múltban és nem azonosítják magukat a jelenben sem ennek a nemzetnek érdekében.

Részlet Bethlen István miniszterelnök 1925. december 17-i nemzetgyűlési felszólalásából

dekében történjék az áttérés). Klebelsberg rendelkezését a jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek és a fajvédők élesen bírálták. Klebelsberg, miután tárgyalt a bajtársi egyesületek vezetőivel, rendelkezését úgy módosította, hogy a karok maguk bírálják el minden egyes esetben, hogy az áttérés nem „in fraudem legis”, a törvény kijátszása céljából történt-e (ezzel lehetőséget adva a kari felvételi bizottságok önkényes döntésére). E visszalépés ellenére a numerus clausus ilyen értelmű alkalmazása, a zsidók felekezetté nyilvánításával jogi szempontból rést ütött a törvényen. (Vázsonyi már 1925. december 17-i nemzetgyűlési felszólalásában megjegyezte: „Nem tudom, lehet-e egy népfajból kilépni, mert törvényeink csak a felekezetből való kilépést szabályozzák [...] ellenben a népfajból való kilépést nem ismerik”).

1926 őszén, a választások előtt Bethlen – a liberális ellenzék megosztása, a zsidó szavazók minél nagyobb részének megnyerése érdekében – óvatos formában felvetette a numerus clausus-törvény módosításának szükségességét. A választási kampány során számos egységspárti képviselő – az *Egyenlőség* szerint 74 – ígéretet tett a törvény eltörlésére, illetve módosítására. A választások után azonban – amelyen az egységspárt a mandátumok 60 százalékát szerezte meg – a kormányzat a törvény módosítását már nem tartotta sürgősen megvalósítandónak.

A numerus clausus-törvény módosításának kérdése azután 1927 őszén került napirendre,

Az 1895. évi XLIII. törvény a vallás szabad gyakorlásáról

annak következtében, hogy az Alliance Israélite Universelle szeptember 4-én, majd a Joint Foreign Committee 14-én felhívta a Népszövetség figyelmét: a törvény módosítására még mindig nem került sor, és ezért javasolták, hogy a Népszövetség ismét vizsgálja meg e kérdést. A magyar kormány – mindenképpen elkerülni kívánva azt, hogy a Népszövetség immár harmadszor is foglalkozzon a törvény ügyével – lépéskényszerbe került. Ezért Bethlen októberi genfi tárgyalásai során határozott ígéretet tett a törvény közeljövőben megvalósítandó módosítására. Ezt a miniszterelnök az egységesspárt október 19-i ülésén is bejelentette, Klebelsberg pedig másnap sajtónyilatkozatot tett ezzel kapcsolatban. A minisztérium rövidesen megkezdte a vonatkozó törvényjavaslat kidolgozását, amelyet Klebelsberg – a minisztertanács november 4-i hozzájárulását követően – november 18-án terjesztett a képviselőház elé. A módosítás a törvény 3. paragrafusának a népfajok és nemzetiségek szerinti arányokra vonatkozó inkriminált részének az elhagyását (és helyette egy rendkívül bonyolult feltételrendszer beillesztését) jelentette. A törvényjavaslatot Bethlen december 2-án magával vitte Genfbe, hogy annak képviselőházi benyújtásáról a Népszövetséget még a decemberi ülés előtt tájékoztassa. Ezzel egyidejűleg megbízottja megbeszélést folytatott az említett külföldi zsidó szervezetek vezetőivel, elérve azt, hogy azok elálljanak beadványuk népszövetségi tárgyalásától.

Így a törvényjavaslat képviselőházi megvitatása már nem volt sürgős, az csak 1928. február 9-én kezdődött meg. A törvény módosítását ellenző, a zsidóság faji voltát hangoztató keresztény párti és fajvédő képviselőknek válaszul Klebelsberg kijelentette: „most a Bethlen-kormány javaslata teljesen eltávolítja a korábbi törvényjavaslatból a faji és felekezeti szempontokra vonatkozó utalásokat [...] mert hiszen négy generáció magyar zsidó miért küzdött? Azért küzdött, hogy a magyar Corpus Juris ne lásson a zsidóvallású magyarokban más, mint egy felekezetet és ne lásson benne nemzetiséget és fajt.” Ezt biztosították az 1867. és 1895. évi törvények, „amely törvények után nem volt többé vitás és kérdéses, hogy Magyarországon a zsidóság a törvény szempontjából felekezet és semmi más”.

A felsőház március 13-i ülésén Teleki Pál terjedelmes felszólalásában bírálta a törvényjavaslatot, a zsidóság faji voltát bizonygatta, és hangsúlyozta, hogy „itt egy faji harcról van szó”. (Teleki egyébként kínos helyzetbe került akkor, amikor az egyik felsőházi tag emlékeztette őt arra, hogy 1920-ban a béketárgyalásokra készített jelentés – amelynek összeállításában Teleki tevékenyen részt vett – szerint a zsidók legnagyobb része „teljesen asszimilálódott a magyarokhoz. [...] A magyar nemzeti lélekhez való asszimilációjuk következtében el kell ismerni, hogy faji szempontból a magyar zsidók már nem is zsidók, hanem magyarok.”) Klebelsberg

Telekinek válaszolva a következőket mondta: „ha a kormány csatlakoznék a fajvédők álláspontjához, ez annyit jelentene, hogy akkor a magyar zsidóság magát végleg fajnak, megbélyegzettnek érezné. [...] ne csináljunk mestersegesen nemzetiséget, faji vagy nem tudom minő kisebbségeket olyanokból, akik nem akarnak különálló csoport lenni, akiknek színe-java kifejezésre akarja hozni, hogy velünk együtt akar érezni, dolgozni és szenvedni.”

Ami a módosított numerus clausus-törvény végrehajtását illeti: a bonyolult szelekciós kritériumrendszert a gyakorlatban nemigen alkalmazták; a felvételi bizottságok elsősorban a jelentkezők vallását vizsgálták, és a numerus clausus továbbra is a zsidó hallgatók felvételének korlátozását jelentette. Annak következtében azonban, hogy Klebelsberg – a törvény érdemi módosításának bizonyítására törekedve – valamennyi jeles érettségivel rendelkező felvételnek biztosítását kívánta, az I. évre felvett zsidó hallgatók száma 1932-ig némileg emelkedett.

A következő években azonban az „eredeti” numerus clausus-törvény visszaállítását követelő és sorozatos erőszakos akciókat rendező jobboldali radikális egyetemi ifjúsági szervezetek nyomására, valamint a kormányzat változó politikája következtében a felvételre kerülő zsidó hallgatók száma fokozatosan csökkent. 1935 után, részben már a német fajvédelmi törvények – a birodalmi polgársági törvény, valamint a német vér és becsület védelméről szóló törvény – hatására a bajtársi egyesületek követelték a zsidóság faji nyilvánítását és a numerus claususnak ennek megfelelő alkalmazását. Követeléseik az egyetemek állásfoglalására is hatást gyakoroltak. Így pl. a pécsi bajtársi egyesületek 1937. februári, a felvételek során a kikeresztelkedettek zsidóknak tekintését kívánó beadványával kapcsolatban az Egyetemi Tanács március 18-i ülésén Kérészy Zoltán előadói jelentésében megállapítva, hogy a zsidók „faji minőségén a keresztény hitre való áttérés változtatást nem eszközöl”, ezért megfontolandónak tartotta a karok részéről ezek zsidóknak nyilvánítását. Az Egyetemi Tanács az előadói jelentést egyhangúlag elfogadta... A Hungária Magyar Technikusok Egyesülete az első zsidótörvény tervezetét azért bírálta, mert az „nem helyezkedik teljes egészében faji alapokra”. A Turul Szövetség 1938. március 15-i követelése között a zsidóság faji nyilvánítása is szerepelt. Módosult az addig mérsékeltbb Emericana állás-

A zsidók. A magyar zsidók száma — faji szempontból tekintve — meghaladja az egymilliót, antropológiai szempontból csak vallási különbséget mutatnak föl. Bízskén emlegetik, hogy a honfoglaló magyarokhoz török eredetű kazárok csatlakoztak, akik közül többen a zsidó vallást vették fel. Bizonyos, hogy a XIII. századig Magyarországon jobb bánásmódban részesültek, mint a nyugati országokban. A következő században Nagy Lajos rövid időre megfosztotta őket előnyös helyzetüktől. A Habsburg-ház állandóan üldözte őket. 1790 óta a magyar törvényhozás sorsuk javításával foglalkozik. Ez volt az oka annak, hogy mikor 1867-ben emancipáltak őket, számuk felmüllióra rögött. Legnagyobb részük teljesen asszimilálódott a magyarokhoz. Képességeik a kereskedelem és az ipar felé terelik őket. Emancipációjuk óta résztvesznek az ipari vállalkozásokban. Velük született internacionalizmusuk ellenére is kiváló magyar írókat, tudósokat és művészeket adtak nekünk. A magyar nemzeti lélekhez való asszimilációjuk következtében el kell ismerni, hogy faji szempontból a magyar zsidók már nem is zsidók, hanem magyarok.

Részlet a béketárgyalásokról szóló 1920. évi jelentés mellékletéből

pontja is, vezérségének kiáltványa szerint az Emericana „nem tartja minden feltétel nélkül magyarnak a megkeresztelkedett zsidót, sem annak utódait”, és ennek megfelelően 1938. április 23–24-i országos Diétájának határozata követelte az egyetemi felvételek során a kikeresztelkedett zsidókkal szemben az eddigieknél szigorúbb mérték alkalmazását.

A magyarországi zsidók közjogi státusának meghatározásában azután a zsidótörvények jelentettek gyökeres változást. Az első, 1938. évi zsidótörvény e tekintetben még csak azt mondta ki, hogy az egyes szakmai kamarákba zsidók csak olyan arányban nyerhetnek felvételt, hogy arányuk a kamarai tagok 20 százalékát nem haladhatja meg, de e százalékba az 1919. augusztus 1. előtt áttértek nem számítanak be. Az 1939. évi második zsidótörvény azonban a zsidók meghatározásával kapcsolatban már faji alapra helyezkedett. E törvény Teleki Pál által megfogalmazott általános indokolása szerint „a zsidóság sajátos, minden néptől élesen elkülönülő népcsoport [...] a lelkiségében és fajában oly különböző és oly szívósan sajátos zsidóság a magyar nép életében sokkal súlyosabb problémát jelent, mint Nyugat-Európa bármely népének életében”. A második zsidótörvény egyúttal visszaállította az 1920. évi numerus clausus-törvény vonatkozó rendelkezését, azt oly módon megszigorítva, hogy az első évfolyamra zsi-

Mert ha a kormány esatlakoznék a fajvédők álláspontjához, ez annyit jelentene, hogy akkor a hazai zsidóság magát végleg fajnak, megbélyegzettnek érezné. Ez pedig annyit jelentene, hogy hasztalan tiltakoznék a magyar zsidóság hazafias túlnyomó többsége az ellen, hogy őket kiközösítsék a nemzet nagy szolidaritásából és hasztalan valianó magát jó magyar embernek. Ez esetben, amint Berzeviczy őccellenciája mondta, a külföldi egyetemekről tömegesen visszatérő zsidó líjak, akiket a numerus clausus szorított külföldre, könnyen akceptálhatnák majd azt az álláspontot, amelyet a fajvédők rájuk kényszerítettek és tényleg valami nemzetiségnek, valami kisebbségnek, valami különállónak éreznék magukat. Ily módon elkövetelnék azt a botorságot, hogy mesterségesen magunk csináljuk meg egy kisebbséget, egy nemzetiséget, holott a zsidóság ma ezen az állásponton van, hogy tiltakozik ez ellen. Azt gondolom, hogy ne csináljunk mesterségesen nemzetiséget, fajt, vagy nem tudom minő kisebbségeket olyanokból, akik nem akarnak különálló csoport lenni, akiknek színe-java kifejezésre akarja hozni, hogy velünk együtt akar érezni, dolgozni és szenvedni.

Részlet Klebelsberg 1928. március 14-i felsőházi felszólalásból

dókat csak olyan arányban lehet felvenni, hogy számuk az összes hallgató számának 6 százalékát ne haladja meg.

A zsidóság fajjá nyilvánítását erősítette meg 1941-ben a házassági jogról szóló 1894. évi törvény kiegészítéséről és módosításáról, „valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről” szóló, a harmadik zsidótörvénynek tekintett törvény. E törvényben a zsidó fogalmának meghatározása – az indokolás szerint – „a lehetőségek korlátain belül, tiszta faji megoldásra” törekedett. Az indokolás hangsúlyozta, hogy „Magyarországon a zsidóság az egyetlen nagyobb néptömeg, amely eltérő fajként tűnik fel a magyarság és az árja fajhoz tartozó hazai nemzetiségek mellett”. Ugyanakkor sem az 1939. évi, sem az 1941. évi törvény nem nyilvánította a zsidóságot nemzetiségnek.

Az 1941. évi népszámlálásban viszont a nemzetiségek között de facto már a zsidóság is szerepelt. Az adatokból kitűnően zsidó nemzetiségű 139 455 fő volt, közülük azonban a trianoni szerződés szerinti országterületen csak 9764, míg a visszacsatolt területeken 129 691 fő, közülük legtöbben Kárpátalján és az észak-erdélyi megyékben. (Ezzel kapcsolatban figyelembe kell venni az e területeken élő zsidóság számát, összetételét, valamint természetesen azt a körülményt is, hogy mind Csehszlovákiában, mind Romániában, a magyarság arányának csökkentése érdekében a zsidókat nemzetiség-

IV. Nemzsidó és zsidó házasságkötésének tilalma.

9. §.⁽¹⁾ Nemzsidónak zsidóval házasságot kötni tilos.

Zsidó nőnek külföldi állampolgárságú nemzsidóval kötendő házassága nem esik a jelen §-ban meghatározott tilalom alá.

A jelen § alkalmazásában zsidó az, akinek legalább két nagy szülője az izraelita hitfelekezet tagjaként született, úgyszintén — tekintet nélkül származására — az, aki az izraelita hitfelekezet tagja. Az, akinek két nagy szülője született az izraelita hitfelekezet tagjaként, nem esik a zsidókkal egy tekintet alá, ha ő maga keresztény hitfelekezet tagjaként született és az is maradt, s e mellett mind a két szülője házasságkötésük idejében keresztény hitfelekezet tagja volt. Az ilyen személynek azonban nemcsak zsidóval, hanem olyan nemzsidóval is tilos házasságot kötnie, akinek egy vagy két

Részlet az 1941. évi XV. törvényből

nek nyilvánították.) Jiddis, héber anyanyelvű volt e népszámlálás szerint 132 325 fő (ebből a trianoni országterületen csak 1579). Az izraelita vallásúak száma 725 007 fő volt, a második zsidótörvény értelmében zsidónak tekintendő nem izraelita vallású pedig 34 435 (közülük a visszacsatolások előtti országterületen 400 980 izraelita és 30 731 zsidónak számító más vallású élt).

*

A fenti áttekintés alapján megállapítható, hogy a zsidó származású magyarok nemzeti kisebbséggé való „visszaminősítéséről” nem beszélhetünk, minthogy a múltban de jure sohasem volt zsidó nemzetiség vagy nemzeti kisebbség. (Az említett 1920. évi miniszteri rendelet melléklete jogalapnak nyilvánvalóan nem tekinthető.) Vajon mi indokolja a múlttól eltérően hazánkban 2006-ban zsidó kisebbségi képviselő létrehozását? Meggyőződésem szerint az égvilágon semmi. A 2001. évi népszámlálás során a zsidó származású magyar állampolgárok közül mindössze 701-en vallották magukat zsidó nemzetiségűnek, modern héber anyanyelvűnek – ami a nemzetiséghez tartozás egyik lényeges kritériuma – 278-an, nemzetiségi kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőknek pedig 1229-en, míg izraelita vallásúnak 12 871-en.

A zsidó származású magyarok túlnyomó többsége véleményem szerint magyar identitású, nincs sem vallási, sem etnikai alapú zsidó identitása, és nem tart igényt zsidó kisebbségi státusra. A kisebbségi képviselő esetleges létrehozása néhány vezetője számára anyagi előnnyel járna, ugyanakkor politikai szempontból csak káros lenne: „muníciót” adna a szélsőjobboldali erők számára a zsidó származású állampolgárok magyarságának tagadására, „idegenszívűségnek” hangoztatására, a „kurziválás” széles körű alkalmazására.